

İbn Meymûn'un Astroloji Mektubu

YASİN MERAL

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Ankara University Faculty of Divinity, Turkey

yasinmeral1979@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5794-721X>

Öz

İbn Meymûn, Fransa'nın Montpellier şehrinden kendisine gönderilen bir dizi soruya cevap olarak astroloji konusundaki görüşlerini kaleme aldığı bir mektup yazmıştır. İbn Meymûn, bu mektubunda astrolojinin boş ve yalanlardan ibaret bir meşgale olduğunu ve ondan kesinlikle uzak durulması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre astroloji, insanları putperestliğe götüren tehlikeli bir uğraştır. İbn Meymûn, gök cisimlerine kudret atfetmenin Tanrı düşüncesine zarar vereceğini vurgulamaktadır. O, benzer şekilde bu düşüncenin özgür irade fikrine aykırı olduğunu belirtmektedir. İbn Meymûn'a göre astroloji, Yahudi inancına aykırı bir çaba olup astrolojiyle meşgul olmak ve ona göre planlar yapmak bir sapkınlıktır. Bu çalışmada İbn Meymûn'un astroloji mektubuna dair kısa bilgilendirme yapılarak mektubun Türkçe tercümesi sunulacaktır. Böylelikle Orta Çağ'da farklı din mensupları arasında hararetli tartışmalara sebep olan astroloji konusu, Orta Çağ'ın en büyük Yahudi alimi İbn Meymûn'un kendi metninden takip edilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: İbn Meymûn, Astroloji, Putperestlik, Sihir, Şâbiiler, Özgür İrade.

Maimonides' Letter on Astrology

Abstract

Maimonides wrote down his views on astrology in response to a series of questions sent to him from Montpellier, France. In this letter, Maimonides states that astrology is an empty and false occupation and should be avoided. According to him, astrology is a dangerous occupation that leads people to idolatry. Maimonides emphasizes that attributing power to celestial bodies will harm the idea of God. Similarly, he states that this idea is contrary to the idea that human beings have the right to choose with their free will. According to Maimonides, astrology is an effort contrary to the Jewish belief, and it is an act of heresy to engage in astrology and make plans accordingly. In this study, brief information about Maimonides' astrology letter will be given and the Turkish translation of the letter will be presented. Thus, the subject of astrology, which caused heated debates among members of different religions in the Middle Ages, can be followed from the own text of Maimonides, the greatest Jewish scholar of the Middle Ages.

Keywords: Maimonides, Astrology, Idolatry, Magic, Sabians, Free Will.

İbn Meymûn, Yahudi alimler arasında astrolojiye karşı tavrı alanların en başında gelmektedir.¹ Ona göre, astroloji saçma ve aptalca düşüncelerden oluşan bir alandır. Astrolojiyle ilgilenenlerin kendilerini alim zannettiklerini belirten müellif, onları hikmetten uzak aptal insanlar olarak nitelemektedir.² İbn Meymûn'a göre, Tevrat tarafından yasaklandığını bilmekle birlikte astrolojiye inanıp onun doğru ve bilgece bir meşgale olduğunu düşünen kimseler aptal ve geri zekâlı insanlardır.³ İbn Meymûn'un astroloji karşıtlığının üç temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi, astrolojinin putperestliğe yol açacağına dair endişedir. İkincisi, İbn Meymûn'un, astrolojiyi kendi içerisinde tutarlı ve prensipleri olan bir ilim dalı olarak görmemesidir. Ona göre astronomi muhteşem bir ilim dalıdır fakat astroloji tutarlı bir disiplin değildir.⁴ Üçüncü olarak da astrolojiye inanmanın, özgür irade düşüncesine zarar vereceği kaygısıdır.⁵ İbn Meymûn, gök cisimlerinin insan üzerinde etkisi olduğu düşüncesinin özgür iradeye ve dinin mantığına ters olduğunu şu ifadelerle aktarmaktadır:

Tanrı, bir kimsenin dürüst veya kötü olacağına hükmetseydi ya da astrolojiye inanan çoğu aptalın zannettiği gibi insanın doğası/mizacı, onu herhangi bir davranış şekline, düşünce tarzına, bir haslete ya da bir eyleme göre düzenleyen bir özellik olsaydı, insanın yaratılışının başlangıcından itibaren hakkında hüküm verilseydi veya doğası onu kurtulamayacağı bir tarafa çekseydi, bu durumda Tanrı, peygamberler vasıtasıyla "Bunu yap", "Bunu yapma", "Davranışını iyileştir" ya da "Kötülük peşinden koşma" gibi ifadelerle bize nasıl emirde bulunabilirdi?⁶

İbn Meymûn, astroloji ve putperestlik ilişkisini Hz. İbrahim üzerinden açıklamaktadır. O, Hz. İbrahim'in Şâbiiler⁷ arasında yaşadığını nakletmektedir. Şâbiilerin yıldızlara taptıklarını, güneşi en büyük yıldız kabul ederek onu en büyük ilah saydıklarını nakleden İbn Meymûn, onların Hz İbrahim'le ilmî münazaralara girdiklerini fakat başarısız olduklarını, bu

¹ Mūsâ İbn Meymûn'un astrolojiye dair görüşlerinin geniş analizi için bkz. Yasin Meral, "İbn Meymûn'un Astrolojiye Dair Görüşleri," 734-747.

² Mūsâ İbn Meymûn, Şerhu'l-Mişna, Sanhedrin, 10:1.

³ Mūsâ İbn Meymûn, Hilhot Avoda Zara, 11:16.

⁴ İslam felsefesi kaynaklarında astronomi için *felekîyyât*, *'ilm-i nücûm*, *'ilm-i nücûm-i ta'limî*, *şinâ'at-i nücûm*, *şinâ'at-i tencîm*, *'ilm-i hey'e*, *'ilm-i hey'eti'l-'âlem* gibi isimlendirmeler kullanılmaktadır. Yıldızların ve burçların hareketlerinden gaybe dair işaretler çıkarmak veya kişilerin karakterlerini belirlemek ise *'ilm-i aḥkâmî'n-nücûm* olarak bilinmektedir ki bu da astrolojiye tekabül etmektedir.

⁵ Tzvi Langermann, "Maimonides' Repudiation of Astrology," 133-136.

⁶ Mūsâ İbn Meymûn, Hilhot Teşuva, 5:4.

⁷ İbn Meymûn'un eserlerinde geçen Şâbiiler ifadesiyle putperest Harraniler kastedilmektedir. Harranilerin, Halife Me'mûn (ö. 218/833) döneminde Şâbiiler olarak isimlendirilmesiyle ilgili bkz. Şinasi Gündüz, *İslam ve Şâbiilik*, 51-59.

sebeple de Hz. İbrahim'i önce hapse atıp ardından da Babil'den sürdüklerini aktarmaktadır. Şâbiilerin Güneş için altından, Ay için gümüşten putlar diktiklerini, yıldızlar için de ayrıca putlar ve tapınaklar inşa ettiklerini nakleden İbn Meymûn, onların yıldızlardan bu putlara manevi kuvvetlerin aktığına inandıklarını belirtmektedir. O, ayrıca putperestlerin her bir bitki, hayvan ve madeni belirli bir yıldıza tahsis ettiklerini dile getirmektedir.⁸ Sihir ile astroloji arasındaki ilişkiye dikkat çeken İbn Meymûn, konuyla ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

Yine onların iddiasına göre, sihirbazların yapmış olduğu fiiller, belli yıldızlara ibadet olup yıldızlar bu fiillerden, sözlerden ve tütsülerden hoşnut olurlar; bundan dolayı yıldız, onların istediği şeyleri yapar... Şeriatın tüm amacı ve etrafında dönüp durduğu nokta, putperestliği sona erdirmek, onun izlerini silmek ve yıldızlardan herhangi birisinin, insanların mevcut halleri konusunda fayda ya da zarar verebileceği tahayyülünü ortadan kaldırmak olunca, -zira bu görüşler yıldızlara ibadet etmeye sevk eder- tüm sihirbazların öldürülmesi zorunlu olarak gereklidir. Çünkü sihirbazlar şüphesiz ki putlara tapanlardır.⁹

İbn Meymûn, putperest uygulamaların bir bölümünün gök cisimleriyle ilgili olduğuna dikkat çekerek astrolojiden uzak durulması gerektiğini vurgulamaktadır. O, bu çerçevede göksel cisimlerle ilgili tılsım düşüncesini de reddetmektedir. Tılsımı, burçların belirli zaman dilimlerinde belirli açılarda/konumlarda bulunmaları sebebiyle özel bazı etkilerinin olduğuna dair bir inanç olarak tanımlayan müellif, burçlarla ilgili çelişkili betimlemelerin varlığına dikkat çekerek bunların yalandan ibaret olduğunu vurgulamaktadır. İbn Meymûn, bu uygulamaların nasıl putperestliğe yol açtığını da detaylandırmaktadır. Bu çerçevede putperestlerin inanışlarına göre Güneş, belirli bir zaman diliminde Zodyak'ın dereceleri arasında belli bir açığa vardığında, tılsım gücü olan belirli bir şekil oluşur. Putperest rahipler, söz konusu şekle ait gizil güçlerin, yani tılsımın kendilerine ifşa olacağına inanırlar. Bunu elde etmek için de o tılsıma tütsü yakarlar, ona dua ederler ve Güneş belli bir açığa/konuma girdiğinde oluşan şekli överler.¹⁰ Filozofların, tılsıma inananlarla alay ettiklerini belirten İbn Meymûn'a göre bütün bunlar boş ve yalan meşgalelerdir (*umûr bâṭile kâzibe*).¹¹

⁸ Mūsâ İbn Meymûn, *Delâletu'l-Hâ'irîn*, 3:29, 513-514.

⁹ Mūsâ İbn Meymûn, *Delâletu'l-Hâ'irîn*, 3:37, 537.

¹⁰ Mūsâ İbn Meymûn, *Şerḥu'l-Mişna*, Avoda Zara, 3:1.

¹¹ Mūsâ İbn Meymûn, *Şerḥu'l-Mişna*, Avoda Zara, 4:7.

İbn Meymûn, Tevrat'ta yer alan "Falcılık yapmayacaksınız (Levililer, 19:26)" pasajını delil göstererek Yahudi şeriatında yıldız falcılığı yapmanın yasaklandığını belirtmektedir. O, falcıyı "Bireylerin astroloji haritasına bakarak "Falanca gün kötüdür", "Falanca gün iyidir", "Şu şu işleri yapmak için falanca gün uygundur", "Falanca yıl ya da ay, şu konu için kötüdür" diyerek talihli vakit dilimlerini tahmin etmeye çalışan kişi olarak tanımlamaktadır. İbn Meymûn, faaliyetlerini ve seyahatlerini astrologlar tarafından belirlenen zamana göre ayarlayan kimselerin kırbaçlanması gerektiğine hükmetmektedir.¹²

Burada Türkçe tercümesini yayınladığımız astroloji mektubu, Fransa'nın Montpellier bölgesi hahamları tarafından İbn Meymûn'a gönderilen sorulara cevap olarak yazılmıştır. Hahamlar, yıldızların insanın hareketlerine tesir ettiğine inananlar olduğundan, bazı insanların da gök cisimlerinin hareketleri üzerinden öngörülerde bulunarak muhtemel felaketlerin önlenebileceğini düşündüklerinden bahsetmektedirler. Onlar ayrıca astrologların belli bir zamanda takımyıldızlarının dizilişi üzerinden gelecekle ilgili bilgilere ulaşmış olduklarını, bu şekilde gelecekte yaşanacak felaketlere engel olunup olunamayacağını sormaktadırlar. Hahamların sorduğu bir diğer soru da astrologların, talihsiz bir zaman dilimi içerisinde doğan kişinin başına gelecek belalardan kurtulması için doğduğu yeri terk etmesine yönelik tavsiyeleriyle ilgilidir. Zira bu düşünceye göre, doğumu esnasında gök cisimlerinin dizilişi üzerinden kişinin talihsiz olup olmadığı anlaşılabilir. Fransalı hahamlar da İbn Meymûn'a doğduğu yer olan Kurtuba'dan ayrılıp Mısır'a gelmesinden sonra hayatında olumlu yönde değişiklik olup olmadığını sorarak bu iddianın sağlanmasını yapmak istemektedirler. Hahamlar son olarak Doğu'da çıktığı söylenen ve Mesihlik iddiasında bulunan bir Yahudi ile ilgili de bilgi almak istediklerini belirtmektedirler.¹³

Harvey, İbn Meymûn'un astrolojiye dair mektubunun İbn Sina'nın *Risāle fî İbtāli Ahkāmī'n-Nucūm* adlı eserinden ilham alınarak yazıldığını öne sürmektedir. İki metin arasında konuların işleniş sırası ve içerik benzerliklerinden hareket eden Harvey'e göre İbn Meymûn, mektubunu

¹² Mūsā İbn Meymûn, Hilhot Avoda Zara, 11:8-9.

¹³ İbranice metin ve İngilizce çeviri için bkz. Shlomo Sela, "Queries on Astrology Sent from Southern France to Maimonides," 96-111; Alexander Marx, "The Correspondence between the Rabbis of Southern France and Maimonides about Astrology," 343-349.

yazarken İbn Sina'nın risalesini taslak olarak kullanmıştır.¹⁴ Biz, burada İbn Meymün'un Fransa'daki Yahudi alimlere gönderdiği astroloji mektubunun Türkçesini sunacağız. Böylelikle farklı dini topluluklarda tartışmalara sebebiyet veren önemli bir konuda, Orta Çağ'ın en etkili Yahudi düşünürünün görüşlerinin birinci elden takip edilmesi mümkün olacaktır.

İbn Meymün'un Astroloji Mektubu'nun Türkçe Çevirisi¹⁵

Kimdir bu kadın? Şafak gibi beliren, ay kadar güzel, güneş kadar parlak, sancak açmış bir ordu kadar görkemli (Neşideler Neşidesi, 6:10).

Montpellier'de ikamet eden dostlarımızdan ve arkadaşlarımızdan, din ve hukuk işlerinden anlayan muhterem bilgelere bir soru tarafımıza ulaştı. Tanrı onları korusun ve bilgeliklerini artırsın, ilimlerini genişletsin, Rabb'in buyruğu uyarınca ambarları bereketle dolsun ve el attıkları her işte kutsansınlar.¹⁶ Bu, kardeşleri ve dostları olan ve sağlık ve afiyet içerisinde olmaları için onlara dua eden İspanyol Musa İbn Meymün'un isteğidir. Onların bu talepleri, ruhlarının temizliğine, akıllarının güzelliğine işaret etmektedir. Böyle yaparak onlar ilimlerin peşinden gidiyor ve anlayış odalarında araştırma yapıyorlar, bilginin basamaklarında yükselmek için koşuyorlar; güzel sözleri ve doğru yazıları, sözü ve anlamını bulmak için bunu yapıyorlar.¹⁷ Her türlü kapalı şeyi açmada ve her türlü engebeyi düzleştirmede Tanrı'nın eli onlara yardımcı olsun, amin.

Söz konusu soruyla ilgili olarak anladığım şey şu ki sorunun dalları çok olsa da hepsi esasında tek bir ağacın dalları, yani soru yıldızbilimcilerin ve yıldız falcılarının bütün sözleriyle ilgilidir.¹⁸ Anlaşılan o ki Tevrat'ın hükümlerini ele aldığımız ve Mişne Tora olarak isimlendirdiğimiz eserimiz size ulaşmamış. Eğer elinize ulaşmış olsaydı, sormuş olduğunuz sorularla ilgili bütün görüşlerimi bilmiş olurdunuz. Zira bütün bu meseleleri *Hilhot Avoda Zara ve-Hukot ha-Goyim*¹⁹ bölümünde açıklamıştık. Bana öyle geliyor ki bu cevabım size ulaşmadan önce Mişne Tora size ulaşır, zira Doğu'ya,

¹⁴ Elon Harvey, "Avicenna's Influence on Maimonides' Epistle on Astrology," 171-183. Ayrıca bkz. Sarah Stroumsa, *Maimonides in His World*, 146-147.

¹⁵ Mektubun İbranice metni için bkz. Alexander Marx, "The Correspondence between the Rabbis of Southern France and Maimonides about Astrology," 349-358; Müsa İbn Meymün, "İggeret el Hahmey Montpeşlir al Gizrat ha-Kohavim," 478-490.

¹⁶ Tesniye, 28:8.

¹⁷ Vaiz, 12:10.

¹⁸ İşaya, 47:13.

¹⁹ Müsâ İbn Meymün, *Hilhot Avoda Zara ve-Hukot ha-Goyim*, 11:8-9. Türkçesi için bkz. Müsâ İbn Meymün, *İlim Kitabı*, 207-208.

Bati'ya ve Yemen'e ulaştığı gibi Sicilya Adası'na da ulaştı. Yine de her halükarda benim konuyu izah etmem gerekiyor.

Bilin ki ey üstatlar, bir insanın şu üç şeyin dışında bir şeye inanması doğru değildir. Birincisi, insan aklından kaynaklanan açık bir delile dayanan şeyler, örneğin hesap ilmi, geometri ya da astronomi gibi. İkincisi, insanın beş duyu organından biriyle kavradığı şeyler. Örneğin, insanın görme duyusuyla bunun kırmızı, şunun siyah olduğunu veya bir şeyi tattığında bunun acı şunun tatlı olduğunu veya bir şeye dokunduğunda bunun sıcak diğerinin soğuk olduğunu veya bir ses duyduğunda bu sesin net diğerinin bozuk olduğunu veya bir şeyi kokladığında bunun hoş kokulu diğerinin kötü kokulu olduğunu vb. şeyleri kesin olarak bilmesi gibi. Üçüncü bilgi türü de kişinin peygamberlerden ya da salih zatlardan aldığı bilgidir.

Akıl sahibi her insan, inandığı her şeyi aklında ve düşüncesinde sınıflandırabilmeli ve şuna gelenek yoluyla inandım, şuna duyular yoluyla inandım, şuna da akıl yoluyla inandım diyebilmelidir. Her kim ki bu üç yoldan biri dışında bir şeye inanırsa o kişi hakkında "Saf kişi her söze inanır"²⁰ sözü söylenir.

Biliyor olmalısınız ki aptallar boş ve lüzumsuz binlerce kitap kaleme aldılar. Yaşça büyük fakat ilimde büyük olmayan pek çok adam da günlerini bu kitapları talim ederek harcadılar ve bu saçmalıkları ilim zannettiler. Bu ilimleri tahsil ettikleri için de kendilerinin alim olduklarını düşündüler. Sağ kalanlar arasında Rabb'in çağıracağı az sayıda kimse hariç, dünyanın çoğunun veya hepsinin hataya düştükleri hususları size bildireceğim. Bir kimse o kitaplarda yazılan şeylerde büyük hastalık ve acı kötülükleri bulacak ve ilk başta aklına bunların doğru olduğu düşüncesi gelecektir. Hele de bu kitaplar eski kitaplarsa hepten böyle olacaktır. Birçok insan, bu kitaplarla meşgul olduğunda ve mütalaada bulunduğu anda acele kanaatte bulunanlar bunların hikmet sözleri olduklarını düşünecek ve kendi kendine "Bilginlerin kalemi yalan şeyler söyler mi hiç,²¹ onlar bu hususlarda boş yere mi kafa yordular?" diyecektir.

İşte bu sebeple krallığımız kayboldu, Mabel'imiz yıkıldı ve bugünlere geldik. Atalarımız yıldız falcılarının sözleriyle ilgili kitapları bulup onlarla meşgul olmaları sebebiyle günaha girdiler, başka şeyden değil. Nitekim *Hilhot Avoda Zara*'da açıkladığımız üzere bu işlerin kökeni putperestliktir. Onlar yanıldılar ve bu işlerin peşinden sürüklendiler ve zannettiler ki

²⁰ Özdeyişler, 14:15.

²¹ Yeremya, 8:8.

uğraştıkları bu şeyler harika ilimlerdir ve onlarda büyük faydalar mevcuttur. Savaş eğitimi ve beldelerin fethiyle meşgul olmadılar ve bu uğraştıkları şeylerin kendilerine fayda vereceğini düşündüler. Bu sebeple peygamberler bu tür insanları akılsız ve aptal olarak nitelendirdiler. Gerçekten de bu insanlar akılsızdılar, zira kendilerine fayda vermeyecek karmaşık işlerin peşinden gitmişlerdi.²²

Bilin ki ey üstatlarım, ben bu konularda çok araştırma yaptım. Talim ettiğim ilk şey, yıldızların hükmü diye isimlendirdikleri ilimdir.²³ Bununla da kişinin yıldızlar aracılığıyla dünyada, bir ülkede ya da krallıkta gelecekte ne olacağını veya bir kişinin hayatı boyunca başına ne geleceğini bilmesi kastedilmektedir. Buna ilaveten putperestlikle ilgili her türlü hususu okudum. Bana öyle geliyor ki başka dillerden Arapçaya tercüme edilen kitaplardan bu konuyla ilgili okumadığım kitap kalmamıştır. Bu eserleri okudum, anladım ve konularına derinlemesine vakıf oldum. O kitaplarda *mitsvaların*²⁴ her birinin hikmeti bana aşikâr oldu. Halbuki insanlar bu *mitsvaların* sadece Tevrat'ın emri olmasının dışında herhangi bir hikmetinin olmadığını düşünüyorlardı. Bu konuyla ilgili benim Arapça yazılmış büyük bir eserim mevcuttur.²⁵ Orada her bir *mitsva* için apaçık deliller yer almaktadır. Şimdi o konuya girmeye gerek yoktur, ben sorduğunuz hususlara döneyim.

Bilin ki ey üstatlarım, bütün bu yıldızların hükmüne dair şeylerde, buna inananlar diyorlar ki böyle olacak şöyle olmayacak, kişinin doğduğu andaki burcu kişiyi yönlendirecek ve şöyle olacak, onun başına bunlar gelecek, şunlar gelmeyecek! Bütün bunlar ilmî sözler olmayıp, aptallıktan başka bir şey değildir. Bu tür iddiaların esasını çürütecek pek çok kusursuz, apaçık delil bulunmaktadır. Milletlerin gerçek anlamda bilgelerinden olan kimseler ise ne bu konuyla ilgilenmiş ne de bu konuya dair şeyler yazmışlardır. Bu tür bilgiler ne bu tür bir eser kaleme aldılar ne de bu meşgaleyi ilim olarak isimlendirme hatasına düştüler. Sadece Kasdiler, Keldaniler, Kenanlılar ve Mısırlılar bu çabaya ilim muamelesi yaptılar.²⁶ Zira o dönemlerde bu milletlerin dinleri bu şekildeydi.

²² I. Samuel, 12:21, Yeremya, 2:8.

²³ İbn Meymûn, devam eden paragraflarda da görüleceği üzere astrolojiyi bir ilim dalı olarak görmemektedir. Burada başkalarının isimlendirmeleri üzerinden atıfta bulunmaktadır.

²⁴ Tevrat'taki emir ve yasaklar.

²⁵ İbn Meymûn, *Delâletu'l-Hâ'irîn* adlı eserini kastetmektedir.

²⁶ Abraham bar Hiyya (ö. 1136), astrolojiyle ilgili mektubunda Kasdiler ile Keldaniler arasındaki farkı açıklamaktadır. Buna göre Keldaniler, Babil İmparatorluğu'nun vatandaşları için kullanılan genel bir isimlendirmedir. Kasdiler ise Babil İmparatorluğu'ndaki kraliyet ailesinden olan rahipler için

Fakat Yunan düşünürler -ki onlar ilimlerle ilgili eserler telif eden filozoflardır ve her türlü bilgi çeşidiyle meşguldürler- size bahsettiğim bu dört milletle dalga geçip alaya almakta ve onları aşağılamaktadırlar. Yunan düşünürler ayrıca hem esasa hem de detaylara yönelik onların bütün sözlerini çürütecek deliller ortaya koymuşlardır. Ayrıca Pers bilgeleri de Kasdilerin, Keldanilerin, Mısırlıların ve Kenanlıların ürettiği bilgilerin yalan ve yanlış olduğunu anlayıp idrak etmişlerdir. Onlara [yıldız falcılarına] yönelik reddiyelerin güçlü deliller olmadığını, bu sebeple de onlara güvenmememiz gerektiğini düşünmeyin. Bilakis bütün iddialarını çürütecek kusursuz doğru ve açık deliller mevcuttur. Onların [yıldız falcılarının] sözlerine sadece her şeye inanan aptallar ve başkalarını kandırmak isteyenler sarılır.

Bilin ki ey üstatlarım, yıldız ilmi [astronomi] gerçek anlamda bir ilim dalıdır ki feleklerin şekillerini, sayılarını, ölçülerini, gidiş istikametlerini, her birinin dönüş zamanlarını, kuzeye veya güneye meyletmelerini, doğuya ya da batıya dönüşlerini, her bir yıldızın yörüngesini ve gidiş yönünü bilmeyi içerir. Bu ve benzeri hususlarda Yunan, Pers ve Hint bilgeleri eserler kaleme aldılar. Bu, çok muhteşem bir ilimdir. Bu vesileyle güneş ve ay tutulmalarının başlangıcı, nerede hangi vakitte tutulma olacağı, ayın ne sebeple yay şeklini alacağı, ardından büyüyerek dolunay olacağı, sonra da yavaş yavaş küçüleceği bilinmektedir. Bu ilim sayesinde ayın ne zaman görüleceği, ne zaman görülmeyeceği, bir günün uzun olup diğerinin neden kısa olduğu, iki yıldızın neden tek olarak çıktıkları fakat tek olarak batmadıkları, belirli bir yerde neden bir günün on üç, başka bir yerde on beş, bir başka yerde on altı saat, bir başka yerde de yirmi saat olduğu gibi hususlar öğrenilmektedir. Bir yerde gün ve gece eşit, bir başka yerde bir gün bir, iki veya üç ay gibi, hatta öyle yerler var ki altı ay gece altı ay gündüz oluyor. Bu ve benzeri pek çok şaşırtıcı husus, bu ilim dalı vesilesiyle öğrenilmektedir ve hepsi şüphesiz hakikattir. Hahamlar, bu yıldız hesaplamalarının, milletlerin gözünde ilim ve anlayış olarak kabul edildiğini söylemişlerdir.²⁷ Fakat bu aptal yıldız falcılarının iddialarının ise hiçbir aslı yoktur. Şimdi sizlere kainatın gizemi olan hususlarla ilgili belli başlı konuları izah edeceğim.

Bilin ki diğer milletlerin bütün bilgeleri -ki onlar akıl ve ilim sahibi olup büyük filozoflardır- dünyanın bir yöneticisi olduğu konusunda

kullanılan bir ifadedir. Bu durumda her Kasdi doğal olarak Keldani'dir fakat her Keldani, Kasdi değildir. Bkz. Josefina Rodriguez-Arribas ve Amos Geula, "Abraham bar Hiyya's Letter to Judah Barzillai-Translation," 255.

²⁷ Babil Talmudu, Şabat, 75a.

hemfikirdirler. Feleği döndüren odur, zira hiçbir felek kendiliğinden dönmemektedir. Onların bu konuda çok açık deliller içeren eserleri mevcuttur, ayrıca ilim insanları bu konuda ihtilaf halinde değildirler. Bununla birlikte bütün bir alem yani bu felek ve içerisinde barındırdıkları hakkında büyük tartışmalar mevcuttur. Onlardan çoğu, alemin oluş ve bozuluşa tabi olmadığını, şu anda nasılsa geçmişte de öyle olduğunu ve ebedi olarak bu hali üzere kalacağını öne sürmektedir. Yüce Tanrı'nın baştan beri onu döndürmesi gibi alem dönecek ve Tanrı onu döndürecektir. Birbirlerinden ayrılmaksızın ikisi birlikte devam edeceklerdir. Onlardan bazıları da bu feleğin Tanrı tarafından yaratıldığını söylemektedir. Çömlekçinin elindeki balçık gibi²⁸ Tanrı'yla birlikte bulunan bir malzeme olduğunu iddia ettiler. Tanrı'nın, yaratmak istediği her şeyi yanında bulunan o madde ile yarattığını düşündüler. O maddenin bir parçasıyla gökleri bir parçasıyla da yeri yarattı. Bazen istediğinde gökleri yarattığı o parçadan alarak başka şeyleri yarattı. Fakat bu düşüncede olanlara göre yoktan var etme (*yeş me-ayin*) imkânsızdır.

Filozoflardan da peygamberlerin dediği gibi Tanrı'nın bütün yaratıkları yoktan var ettiğini söyleyenler mevcuttur. Tanrı'yla birlikte var olan herhangi bir şey yoktur, bilakis sadece Tanrı'nın yarattıkları vardır. Bu konuda çok büyük tartışmalar mevcuttur. Bu husus tam da İbrahim babamızın kavradığı husustur. Bu konuda bin tane kitap yazılmıştır, bu kitaplardaki her bir delil onun sözlerinin sağlamlığını gösteren açıklamalar içermektedir.

Tevrat'ın esası şudur ki Tanrı tek başına ilk varlık olup bütün her şeyi yoktan var etmiştir. Her kim bunu itiraf etmezse dinin esasını inkâr etmiş olur ve yoldan sapar. Bu konularda Arapça büyük bir eser telif ettim.²⁹ Orada apaçık delillerle herhangi bir bedene ve cisme sahip olmayan bir Tanrı'nın varlığını izah ettim. Orada dünyanın yaratılmadığını iddia eden filozofların bütün delillerini çürüttüm. Ayrıca orada bizim Tanrı'nın dünyayı yoktan var ettiğine dair inancımıza yönelik öne sürülen büyük itirazların hepsini çözdüm.

Antik dönemden günümüze kadar dünya bilgeleri şu üç gruptan oluşmaktadır. 1-Felek yaratılmamıştır, baştan beri vardı ve ebedi olarak da devam edecektir diyenler. 2-Tanrı, feleği, yanında ebedi olarak bulunan bir maddeden yaratmıştır diyenler. 3-Bütün peygamberlerin dediği gibi

²⁸ Yeremya, 18:6.

²⁹ İbn Meymün, *Delâletu'l-Hâ'irîn* adlı eserini kastetmektedir.

Tanrı'yla birlikte baştan beri bir şey olmadığını, Tanrı'nın tek başına ilk varlık olduğunu, iradesiyle bu alemi yoktan var ettiğini söyleyenler. Bu üç grubun üçü de şu noktalarda hemfikirdirler: Ay altı alemde varlık sahasına çıkan her şey, her canlı, her ağaç, her çeşit bitki, her çeşit mineralin hepsi Tanrı tarafından feleklerden ve yıldızlardan gelen bir güçle ortaya çıkmaktadır. Onlara göre Tanrı'nın gücü önce feleklere ve yıldızlara akıyor, felekler ve yıldızlardan da dünyaya akıp yayılıyor ve olan her şey bu şekilde meydana geliyor. Nasıl ki biz mucize ve şaşılası işleri Tanrı'nın, melekleri aracılığıyla yaptığını söylüyoruz, bu filozoflar da bu dünyanın tabii akışı içerisinde meydana gelen şeylerin daima felekler ve yıldızlar aracılığıyla oluştuğunu söylemektedirler. Onlar, feleklerin ve yıldızların nefis ve ilim sahibi olduklarını öne sürmektedirler.

Bütün bu sözler doğrudur. Daha önce de delillerle açıkladığım üzere bu tür düşünceler dine bir zarar vermemektedir. Bundan da öte midraşlarda hahamlarımızın söylediklerinin de filozofların düşüncelerinden farklı olmadığını gördüm. Söz konusu bölümlerde açıkladığım üzere bu konuda Yahudi hahamlarla filozoflar arasında hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır.

Bu üç filozof grubu, her şeyin felekler ve yıldızlar aracılığıyla meydana geldiğini düşünmektedir. Onlar insanoğlunun her bir ferдинin başına gelen her şeyin yukarıdan kaynaklanan bir sebebe bağlı olarak değil, tesadüf eseri olduğunu söylüyorlar. Onlar kişinin doğduğu burcun ya da tabiatının bunda etkisi olmadığını düşünüyorlar. Onların nezdinde bir insanın kendisine musallat olan bir aslan tarafından, bir farenin kedi tarafından, bir sineğin de bir örümcek tarafından parçalanması arasında bir fark yoktur. Onlar için bir çatının yıkılıp bir insanı öldürmesiyle, dağdan bir taşın yuvarlanarak bir ağacı veya bir başka taşı parçalaması arasında da bir fark yoktur. Bütün bunların sadece tesadüf olduğunu söylüyorlar. Onlara göre büyük bir krallık için birbirleriyle savaşan insanlar, bir leş için birbirleriyle kavga eden köpek sürüsü gibidir. Bütün bunlarda yıldızlardan gelen bir sebep bulunmamaktadır. Benzer şekilde birinin fakir diğerinin zengin, birinin çocuklu diğerinin kısır olması bütün bu filozoflara göre tesadüf eseridir. İşin özeti, onlar insan olsun hayvan olsun ağaç olsun mineral olsun gerçekleşen şeylerin her birinin tesadüfi olduğunu söylüyorlar. Fakat alemde canlılık emaresi taşımayan bütün şeylerin ve bütün türlerin -kaynağı Tanrı olmak üzere- feleklerin gücünden geldiğini düşünüyorlar.

Bu konuda ihtilaf vardır. Zira gerçek din sahipleri -ki bu Musa efendimizin dinidir- insanın başına gelen olayların tesadüf olduğunu kabul

etmemektedir. Bilakis Tevrat'ta söylendiği üzere bunlar adaletle belirlenmiş olaylardır: Onun bütün yolları adildir.³⁰ Peygamber [Yeremya] bunu şöyle açıklamıştır: Tasarıların ne büyük, işlerin ne güçlü! Gözlerin insanların bütün yaptıklarına açıktır. Herkese davranışlarına, yaptıklarının sonucuna göre karşılığını verirsiniz.³¹ Bu konuyla ilgili Tevrat şu uyarıda bulunarak konuyu aydınlatmış ve İsrailoğullarına şunu söylemiştir: “Eğer beni dinlemezseniz”³² başınıza belalar getireceğim. [Tanrı şunu demek istemiştir:] Eğer günahlarınız sebebiyle başınıza gelen sıkıntılar bela değil de tesadüfi şeyler ise ve yaşadığınız [kötü] hadiseler de diğer olaylar gibi tesadüf eseri ise ben de sizin için bu tesadüfleri artıracam.³³ Tevrat'ta buyrulduğu gibi “Bütün bunlardan sonra yine beni dinlemez, bana karşı çıkarsanız bu kez ben de öfkeyle size karşı çıkacağım ve günahlarınıza karşı sizi yedi kat cezalandıracağım”.³⁴ İşte bu, Musa efendimizin dininin esasıdır ki insanın başına gelen her şey hüküm ve adaletle gelir. Bu sebeple hahamlarımız “Günahsız ölüm, suçsuz ceza yoktur”³⁵ demişlerdir.

Bilin ki ey üstatlarım, [şu husus] Musa efendimizin dininin esaslarından ki bütün filozoflar da bunu kabul etmektedirler: İnsanoğlunun bütün eylemleri kendisine bağlıdır ve onları bu noktada zorlayan ve iten bir şey de yoktur. Bilakis bir adam isterse Tanrı'ya ibadet eder, bilge bir insan olur ve ilim meclisine iştirak edebilir. İsterse de şerli insanların tavsiyelerine uyarak hırsızların peşinden koşar ve zinakârlarla gizlenir. Bu durumların herhangi birinde o kişiyi bir olay ya da burç etkisi altına almaz. Bu sebeple kendisine bunu yap veya şunu yapma şeklinde emirler bildirilmiştir. Bu tür konuların pek çoğunu Arapça kaleme aldığımız *Şerhu'l-Mişna* ve diğer eserlerimizde açıklamıştık. Böylece biz bilmeliyiz ki filozofların iddia ettiği gibi insanoğlunun başına gelen hadiseler hayvanların başlarına gelenler gibi değildir.

Bu konuda üç farklı görüş bulunmaktadır. Nasıl peki? Şunu düşün ki Reuven fakir bir deri tabakçısıdır ve oğulları da daha Reuven hayattayken öldüler. Diğer taraftan Şimon güzel kokular satan bir adamdır ve zengindir. Oğulları da yanı başındadır. Filozoflar bu duruma tesadüf diyorlar. Onlar Reuven'in güzel koku satan birisi olup zenginleşebileceğini ve oğulları

³⁰ Tesniye, 32:4.

³¹ Yeremya, 32:19.

³² Levililer, 26:14.

³³ Yani bu belalara tesadüf diyerek Tanrı'dan geldiğini reddeder ve Tanrı'nın yolundan ayrılmaya devam ederseniz, o zaman tesadüf dediğiniz bu belalara daha çok maruz kalacaksınız.

³⁴ Levililer, 26:21, 28.

³⁵ Babil Talmudu, Şabat, 55a.

olabileceğini Şimon'un da fakirleşip tabakçılık yapmasının ve çocuklarını kaybetmesinin ihtimal dâhilinde olduğunu ve bütün bunların dünyada tesadüf eseri cereyan ettiğini söylüyorlar. Onlara göre dünyada bu işlere etki eden ve insanın bu veya şu şekilde olmasına sebep olan tabii bir işleyiş ya da yıldızın gücü bulunmamaktadır. Bunlar filozofların sözleridir. İkinci görüş yıldız falcılarının görüşüdür. Öyle ki onların görüşlerini duymuşsunuz ve saçmalamaları size de ulaşmış zaten. Onlar bir şeyin değişmesinin imkânsız olduğunu iddia ediyorlar. Onlara göre Reuven'in, çocukları olmayan fakir bir deri tabakçısı olmaktan başka şansı yoktur. Zira doğumu sırasında feleğin gücüyle kaderi bu şekilde belirlendi. Aynı şekilde Şimon'un da güzel kokular satan, çocuklu zengin bir adam olmaktan başka şansı yoktur. Zira doğumu sırasında, feleğin gücüyle onun kaderi de bu şekilde belirlenmiştir.

Bize göre bu iki yol ya da görüş de yanlıştır. Münecimlerin görüşleri akıl yönüyle yalandır ve zaten söyledikleri bütün saçmalıklar akl-ı selim tarafından açık delillerle çürütülmüştür. Onların görüşleri dinî gelenek sebebiyle bizim açımızdan da yanlıştır. Zira onların dediklerinin doğru olması durumunda Tevrat, *mitsvalar* ve din eğitiminin bireylere ne faydası dokunacak? Çünkü böyle bir durumda hiç kimsenin aklıyla karar verdiği bir şeyi yapmaya gücü olmayacak, bir başka şey onun rağmına onu şu şekilde olmaya itip çekecek ve bu şekilde olmasına engel olacak. Bu durumda emirlerin ya da dinî eğitimin ne faydası olacak? Filozofların; Kasdiler, Keldaniler ve benzer düşünenlerin sözlerini ortadan kaldırmak üzere öne sürdükleri delillerdeki aklî çürütmelere benzer şekilde efendimiz Musa'nın dininin esasları da bu aptalların düşüncelerini çürütmektedir. Ayrıca bütün bunların tesadüf eseri olduğunu söyleyen filozofların sözleri de bizim dinî geleneğimiz açısından yanlıştır.

Üzerine dayandığımız ve üzerinde yürüdüğümüz doğru yol ise şudur ki bize göre Reuven'in fakir bir tabakçı, Şimon'un da zengin bir güzel koku satıcısı olmasında onları itip çeken başka bir etken söz konusu değildir. Durumun değişmesi ve filozofların söylediği gibi tam tersi olması ihtimal dâhilindedir. Fakat filozof böyle bir durumun tesadüfi olacağını söylüyor. Biz ise bunun tesadüf eseri olmadığını, bilakis "konuşunca dünyanın var olduğu" zatın (Tanrı) isteğiyle gerçekleştiğini söylüyoruz. Bütün bunlar,³⁶ hüküm ve adalettir. Bizler Tanrı'nın hikmetinin sonunu bilemediğimiz için hangi hüküm ve adaletle bunun böyle olmasını şunun şöyle olmasını takdir ettiğini kestiremiyoruz. Zira yöntemlerimiz onun yöntemleri değil, düşüncelerimiz

³⁶ Eyüp, 36:17.

de onun düşünceleri değil.³⁷ Fakat bizim zihinlerimize şunu koymamız lazım ki eğer Şimon günah işlerse kırbaçlanır, fakirleşir ve çocukları ölür ve bunun gibi şeylere maruz kalır. Eğer Reuven tövbe eder ve gittiği yolu düzeltirse, amellerini gözden geçirirse, doğru yol üzere yaşarsa zenginleşir, gittiği yolda başarılı olur ve soyundan gelenleri görecektedir kadar uzun yaşar.³⁸ Bu [sistem], dinin esasıdır. Eğer biri çıkıp derse ki birçokları böyle yapıyor ama başarıya ulaşmıyorlar, onların bu söyledikleri delil olmaz. Ya işledikleri bazı günahlar buna sebep olmuştur ya da maruz kaldıkları bu belalar bundan daha iyi bir duruma kavuşmak için bir sebeptir. İşin özeti, Tanrı'nın bu dünyada ve gelecek dünyada insanlar üzerindeki hükümlerinin nasıl olduğunu bizim aklımızın kavraması mümkün değildir.

Baştan beri söylediğimiz şey, yıldız falcılarının görüşlerinin her ilim sahibi açısından yanlış olduğudur. Biliyorum ki sizler Talmud'da ve midraşlarda kişinin doğumu sırasında yıldızların bu veya şu şekilde ona etki edeceğini gösteren bazı insanların sözlerini araştırıp bulmuş olabilirsiniz.³⁹ Bu durum kafanızı karıştırmayın. Zira kişiye, hakim kuralları bırakıp da karşı argümanlar ve cevaplar (çürütülmüş ve bozuk şeylere) sarılması yaraşmaz. Bu sebeple kişinin delillerle ispatlanmış aklî hususlardan elini çekip, konuya tam vakıf olmamış hahamlardan birisinin sözüne yapışması uygun değildir. Belki de (Talmud ve midraşlardaki) o sözlerde remizler mevcuttur. Belki de o sözler belli bir dönem için söylendi ve hadise de önlerindeydi. Bilmez misiniz ki kutsal Tevrat'ın bazı ayetleri literal olarak anlaşılmaz. Akli delillerle biliyoruz ki literal olarak alınamayacak hususları Targum,⁴⁰ aklın kabul edebileceği şekilde tercüme etti. Bir insan da asla aklını arkaya atmamalıdır, çünkü gözler ön taraftadır, arka tarafta değil. Bu hususta kalbimden geçen her şeyi size söylemiş oldum.⁴¹

Mesih konusuyla ilgili⁴² benim adıma size gelen husus düşündüğünüz gibi doğuda İsfahan'da değil, Yemen'dedir. Yaklaşık yirmi iki yıl önce Yemen'de bir adam ortaya çıktı ve kendisini kral Mesih'in yolunu hazırlamak üzere gönderilmiş elçi olduğunu iddia etti. Bu adam onlara Mesih'in Yemen topraklarında olduğunu söyledi. Yahudilerden ve Araplardan birçok insan bu adamın etrafında toplanmış ve dağlarda dolanıyorlardı. Yemen'deki

³⁷ İşaya, 55:8.

³⁸ Babil Talmudu, Moed Katan, 28a.

³⁹ Babil Talmudu, Şabat, 156a; Moed Katan, 28a.

⁴⁰ Targum Onkelos.

⁴¹ Hakimler, 16:18.

⁴² Mektubun bu kısmı Fransa'daki hahamların ek olarak sordukları Mesih konusuyla ilgilidir.

kardeşlerimiz bana hacimli bir metin yazdılar ve bu adamın yolu, sistemi, ibadetlerde yaptıkları yenilikler ve söyledikleri hakkında bizi bilgilendirdiler. Ayrıca onun şu veya bu şekilde bazı harikulade işlerini gördüklerini naklettiler. Bana da bu konuda sorular sordular. Bütün olup bitenlerden anladığım şu ki bu adam Allah'tan korkan fakat akılsız, miskin adamın tekidir. Bu adamda en ufak bir hikmet mevcut değildir. Yaptığı söylenen ya da onun aracılığıyla görülen her şey yalan ve yanlışdır. Oradaki Yahudilerin durumundan endişe ettim ve onlar için Mesih, özellikleri, görüleceği çıkış zamanının alametleri hakkında üç dört fasikülden oluşan bir metin telif ettim. Bu adama dikkat etmeleri konusunda onları uyardım, öyle ki bu adam Yahudi cemaatini helak edip onun yok olmasına sebep olmasın. İşin özü, bir yıl sonra bu adam yakalandı ve etrafındaki herkes kaçtı. Araplardan onu yakalayan kral ona senin yaptığın nedir diye sormuş. O da "Yaptıklarım hakikattir ve Tanrı'nın sözü uyarınca hareket etmekteyim" demiş. Kral da ona mucizesinin ne olduğunu sormuş. Bu adam da "Kellemi vur, hemen dirileceğim" demiş. Kral da "Bundan daha büyük mucizen yok mu? Ben ve bütün alem iman edip itiraf edeceğiz ki atalarımız bize yalan yanlış şeyleri miras bırakmış" demiş. Ardından hemen bu miskin adamın boynunu vurmuşlar. Ölümü kendisine ve Yahudilere kefarete olsun! Birçok yerde de Yahudileri para cezasına çarptırmışlar. Bugün bile hala bazı akıl noksanı insanlar var ki o adam dirilip kalkacak diye düşünüyorlar. Hadiseler bu şekildeydi. Mektubumun Fas'a ulaştığını duyduysanız, Yemen'e gönderdiğim bu husustaki açıklamalar istinsah edilmiş ve Fas'a ulaştı.

Daha önce de ifade ettiğim üzere sorduğunuz bütün soruların detayları aslında bir ağacın dalları hükmündedir ve hepsi birdir. Kendi aklımca size tavsiyem "Ağacı kesin ve dallarını koparın"⁴³ ve onun yerine iyiyi ve kötüyü bilme ağacını dikiniz⁴⁴ ve onun en iyi ürününü ve meyvesini yiyiniz.⁴⁵ Elinizi uzatıp yaşam ağacından da alınız. Yüce Tanrı o ağacın en iyi ürününden koparıp doymamızı ve ebedi olarak yaşamamızı sağlamak suretiyle bizi ve sizleri beraat ettirsin! Amin.

Selevkos takvimine göre 11 Tışri 1507⁴⁶ yılında Mısır'da yazıldı. Kurtuluş yakın olsun!

⁴³ Daniel, 4:14. İbn Meymün, burada ağaç metaforuyla astrolojiyi kastetmektedir. Dallar da astrolojiyle ilgili farklı sorular ve kafa karışıklıklarıdır.

⁴⁴ Tekvin, 2:9.

⁴⁵ Yeremya, 2:7.

⁴⁶ Miladi 1194.

Üstatlarım! Beni sözlerin kısılgından ötürü kınamayın! Yazıdan da anlaşılacağı üzere metni alelacele yazdım. Zira Yahudi olmayanların işlerinden ötürü son derece meşguliyetim var. Tanrı biliyor ki Rabbi Pinhas ben Meşulam⁴⁷ bir elçi gönderip beni utandırana kadar sıkıştırmasaydı ve yazana kadar başımdan ayrılmasaydı cevap veremezdim, zira hiç boş vaktim yok. Bu sebeple hakkımda hüsnü zanda bulununuz. Selam size kardeşlerim, dostlarım, üstatlarım! Tanrı sayınızı artırsın ve sizi ebeden yüceltsin! Amin.

KAYNAKÇA

- Gündüz, Şinasi. *İslam ve Sâbiîlik*. İstanbul: Hikav Yayınları, 2018.
- Harvey, Elon. "Avicenna's Influence on Maimonides' Epistle on Astrology." *Arabic Sciences and Philosophy* 29 (2019): 171-183.
- İbn Meymün, Musa. "İggeret el Hahmey Montpeşlir al Gzirat ha-Kohavim." *İggerot ha-Rambam*, ed. Yitshak Şilat, içinde II:478-490. Maale Adumim: Hotsaat Şilat, 1995.
- İbn Meymün, Musa. *Delâletü'l-Hâîrîn*. Çev. Osman Bayder & Özcan Akdağ. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- İbn Meymün, Musa. *İlim Kitabı Sefer ha-Mada' Yahudiliğın İnanç ve Ahlak İlkeleri*. Çev. Yasin Meral, Büşra Şahin, Safiye Merve Özkaldı, Mukadder Sipahioğlu, Rumeysa Bektaş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.
- İbn Meymün, Musa. *Mishnah im Perush Rabbenu Moshe ben Maimon [Şerhu'l-Mişna]*. Ed. Yosef Kafih. 7 cilt. Kudüs: Mosad ha-Rav Kook, 1963-1968.
- İbn Meymün, Musa. *Mişne Tora*. Ed. Yohay Makbili. Hayfa: Hotsaat Yeşivat Or Vişua', 2009.
- Langermann, Tzvi. "Maimonides' Repudiation of Astrology." *Maimonidean Studies*, ed. Arthur Hyman, içinde II: 123-158. New York: Yeshiva University Press, 1991.
- Marx, Alexander. "The Correspondence between the Rabbis of Southern France and Maimonides about Astrology." *Hebrew Union College Annual* 3 (1926): 349-358.
- Meral, Yasin. "İbn Meymün'un Astrolojiye Dair Görüşleri." *İslami Araştırmalar Dergisi* 33:3 (2022): 734-747.
- Rodriguez-Arribas Josefina ve Amos Geula. "Abraham bar Hiyya's Letter to Judah Barzillai-Translation." *Unveiling the Hidden-Anticipating the Future*, ed. Josefina Rodriguez-Arribas ve Dorian Gieseler Greenbaum, içinde 217-259. Leiden: Brill, 2021.
- Sela, Shlomo. "Queries on Astrology Sent from Southern France to Maimonides." *Aleph* 4 (2004): 96-111.
- Stroumsa, Sarah. *Maimonides in His World: Portrait of a Mediterranean Thinker*. Princeton: Princeton University Press, 2009.

⁴⁷ Bu şahıs, aslen Provence bölgesinden olup bu mektubun yazıldığı sırada İskenderiye'de, Yahudi cemaatinin kadısı (*dayan*) olarak görev yapmaktadır.

